ڕووداوەکانی زستانی ساڵی ١٣٣١ (١٩٥٣)ی بۆکان
لە زمان "دوکتۆر محەمەد موکریی کرماشانی"یەوە

ئەنوەر سوڵتانی

[ئەم وەرگێڕاوە پێشکەش بەیادی نەمر دوکتور ئەمیر حەسەنپوور دەکەم کە ڕێچەشکێنی ڕێگای لێکۆڵینەوە لەسەر ئەو ڕاپەڕینە مێژووییە بوو و لە دوایین کتێبی خۆیدا بەشێکی بەرچاوی ئەم یادداشتەی بە فارسی ڕاگواستووە. هەروەها سپاسی برایانی بنکەی ژین دەکەم لە سلێمانی کەکۆپیی بەڵگەنامەکەیان بۆ ناردم. ئەنوەر]

ئەم بابەتەی خوارەوە، نامە یان ڕاپۆرتێکی چوار لاپەڕەیی فارسییە کە بەشێک بووە لە بەڵگەنامەکانی کتێبخانەی دوکتۆر "محەمەد کەیوان پوور موکری" و دوای کۆچی دوایی کردنی ئەو لە فەڕەنسا، گەیشتۆتە کتێبخانەی بنکەی ژین لە سلێمانی، ئەوانیش بە میهرەبانییەوە کۆپییەکیان بۆ من ناردووە. بەڵگەنامەکە بە ئەگەری زۆر بە دەستخەتی دوکتۆر موکری خۆی نووسراوە و ڕووبەرگێکی هەیە کە وێدەچێت زەرفێکی ئیدارەی پۆستەی وڵاتەکە بێت و هەمان نووسەر بە هەمان دەستخەت ڕستەیەکی فارسی لەسەر نووسیوە.

نامە بێت یان ڕاپۆرت، لێرەدا بۆ هاسانکردنەوەی کار، وەک "بەڵگەنامە" ناوی لێدەبرێت و وەرگێڕاوە کوردییەکەی هاوڕێ لەگەڵ کلێشەی سەرجەم لاپەڕە ئەسڵییەکانی بە هەندێک ڕوونکردنەوە و پەراوێزەوە دەکەوێتە بەرچاوی خوێنەر.

<u>یەکەم، دوکتۆر موکری کێیە؟</u>

دوکتۆر "محەمەد کەیوانپوور موکری" بە گوێرەی هەندێک سەرچاوەی ئینتەرنێتی لە ساڵی ١٣٠٥ ی هەتاوی (١٩٢٦ ی زایینی) لە کرماشان لەدایک بووە کە ئەوە بە حیسابی ئیش وکارە حکوومییەکانی دواتری، زۆر لە ڕاست ناچێت و دەبێ لایکەم چوار پێنج ساڵی پێش ئەوە بووبێت. خوێندنی لە کرماشان و تاران تەواو کردووە و لە ساڵانی ١٣٢٢ و ٢٣ (١٩٤٣ و ٤٤)دا بۆتە سەرۆکی دائیرەی پەروەردەی مەهاباد- ئەرکێک کە پێش چوونی ئەو بۆ مەهاباد و سەرهەڵدانی کۆماری کوردستان، لە نێوان ساڵانی ١٣٠٥ تا ١٣١٠ دا لەسەرشانی پێشەوا قازی محەمەد و ماوەی دووساڵ پێش ئەویش، لە ئەستۆی نەمر سەیفولقوزاتی قازی بوو. مامۆستا حەسەنی قازی لە وەڵامی پرسیاری مندا سەبارەت بە تێکەڵاویی دوکتۆر موکری لەگەڵ ڕووداوەکانی شاری مەهاباد، بۆی نووسیوم:

"سەبارەت بەو تێکەڵاوییەی دوکتور موکری: لە ساڵی ١٣٢٣ی هەتاوی کە دوای سەفەری خەلیلی فەهیمی [وەزیری ڕاوێژکاری سەرەک وەزیرانی ئێران] بۆ کوردستان و داوخوازی ژ.ک و پێشەوا لە وەزارەتی فەرهەنگ،بۆئەوەی فەرهەنگی مەهاباد ڕاستەوڕاست بە تارانەوە ببەسترێ؛ بۆ ئەو مەبەستە، محەمەدی موکری کرا بە ڕەئیسی فەرهەنگ لەوێندەرێ و هەتا مانگەکانی بەر لە ڕاگەیاندنی کۆمار لەوێ بوو، موکری چەند وێنەیەکی شانۆی 'دایکی نیشتمان" یشی هەڵگرتبوو و تەنانەت لە مەجلیسێکی ڕەسمی پێشەوا دا دەبیندرێ و بە جلوبەرگی کوردیشەوە لەگەڵ هێندێک لە کادرەکانی کۆمار وێنەی هەیە. دواتر، لەبەر ئەو پێشینەیە، بۆ هەڵبژاردنی خولی حەڤدەهەمی مەجلیس ناردرا بۆ مەهاباد ...هەرچەند موکری لە ئاخری ژیانی دا ئەوکاتەی کە لە پاریسەوە گەڕایەوە ئێران و دوایە بوو بە سەفیری ئێران لە شوڕەوی، زۆر هەڵوێستی دوژمنانەی گرت لە دژی خەباتی گەلی کورد، بەڵام لە زەمانی موهاجەرەت لە سەروبەندی شا دا، ئەمن لەپاریس جارێک یا دوو جار دیتم و زۆر بە حورمەتەوە باسی پێشەوا قازی محەمەدی دەکرد."

لە هەڵبژاردنی دەورەی حەڤدەهەمی مەجلیسی شۆڕای ئێران کە بە گوێرەی سەرچاوەکان لە ساڵی ١٣٣٠ (١٩٥١)دا بەڕێوە چووە، جگە لە دوکتۆر موکری گەورەپیاوێکی دیکەی کوردیش، نەمر 'صارم الدین صادق وەزیری'، کاندیدی

هەڵبژاردنەکەی مەهاباد بوو و دەگوترا لە پەیوەندی حزبی توودەی ئێراندا بووبێت. شارستانی مەهابادی ئەو ساڵانە، سێ بەخشی بۆکان و سەردەشت و خانێ (پیرانشار)یشی دەگرتەبەر. هەوڵی خەڵک و ئەو دوو کاندیدە بەڕێزە نەگەیشتە ئەنجام و سەرەڕای لایەنگری کردن و دەنگپێدانی زوربەی هەرەزۆری خەڵکی ئەو شارانە، هیچکامیان وەک براوە ڕانەگەیەنران و بە سەرسووڕمانێکی زۆرەوە 'مەلا حەسەن ئیمامی' ئیمام جومعەی شاری تاران[1] وەک نوێنەری خەڵکی مەهاباد لە سندووقی دەنگدان هێنرایە دەرەوە! لە ماوەی ژیانیدا لە تاران و دوای چوونی بۆ فڕەنساش، دوکتۆر موکری هاوکات لەگەڵ کاری سیاسی، توێژینەوە لە مێژوو و ئەدەب و زمان و ئایین و فەرهەنگی کوردیی بەڕێوەبردەبرد و نموونەی کارەکانی بریتی بوون لە "فەرهەنگی ناوی باڵندە لە زاراوەکانی زمانی کوردیدا" و "گۆرانی کوردی" و " ڕێزمانی زمانی کوردی" و چاپی دوو ژمارەی بڵاوکراوەی "ماد" لە پەیوەندی زمان و ئەدەبی کوردیدا. دواتر لە فڕەنساش کارێکی زۆری لەسەر دەقە ئایینییەکانی یارسان کرد کە "شاهنامەی حەقیقەت"ی "حاج نیعمەتوڵڵا جەیحوون ئابادیی موکری" تەنیا یەکیانە.

لە کۆتاییەکانی سەردەمی حوکمی پەهلەوی و چوونی ئایەتوڵڵا خومەینی بۆ پاریسدا، بە پێچەوانەی بەشێک لە سەرکردایەتیی 'جبهە میللی' ئێران وەک شاپووری بەختیار، دوکتۆر موکری و دوکتۆر کەریم سەنجابی کرماشانی، خۆیان لە ئایەتوڵڵا نزیک کردەوە و گوایە ئەو فڕۆکەیەی شەریکەی هەوایی ئەیر فڕانسیش کە خومەینی لە پاریسەوە هێنایە تاران، دوکتۆر موکری بۆی بە کرێ گرتبوو و خۆیشی لە ناو فڕۆکەکەدا بوو. ماوەیەک دواتر کە کەریمی سەنجابی بوو بە یەکەم وەزیری کاروباری دەرەوەی ئێرانی سەردەمی کۆماری ئیسلامی، دوکتۆر موکریش کرایە باڵوێزی کۆماری ئیسلامی لە مۆسکۆی پێتەختی یەکیەتی سۆڤیەتی. بەڵام دواتر ئەو پەیوەندییە تێکچوو و لە ئەنجامدا موکری گەڕایەوە فڕەنسا- ئەو شوێنەی کە تاساڵی ۲۰۰۷ و کۆچی دوایی کردنەکەی، لەوێ ژیا. یادی بەخێر بێت!

دوکتۆر موکری لە هەردوو قۆناغی بەڕێوەبەرایەتیی ئیدارەی فەرهەنگ و کاندیداتوریی مەجلیسدا ناسیاوییەکی باشی لە کۆمەڵگای شاری مەهاباد و بۆکان و خەڵکەکەیان پەیدا کردبوو، بەڵام لە باری سیاسی و لە پەیوەندیی لەگەڵ دۆزی کورد لە ئێراندا، هەڵوێستی لایەنگرانەی نەبوو و ئەویش وەک سێ هاوشاریی خۆی، ئەبولقاسمی لاهووتی، ڕەشیدی یاسەمی و کەریمی سەنجابی، نەتەوەخوازێکی ئێرانی بوو و هیچ نیشانەیەکیش بە دەستەوە نییە کە دوای هەرەسی کۆماری کوردستان و ئەو سەردەمەی وا مامۆستا حەسەنی قازی ئاماژەی پێدا، دڵسۆزییەکی بۆ خواستی سەربەخۆیی یان خودموختاریی کورد بووبێت، بە پێچەوانە لە سەردەمی کۆماری ئیسلامی و سەرهەڵدانی ڕاپەڕینی گەلی کورد لە کوردستاندا، لە سەر ڕاگەیاندنە گشتییەکانی ئێران دژایەتییەکی زۆری بزووتنەوەی نەتەوایەتیی کورد کرد؛ چ کەردەن؟ ئەوە کوردە و ڕۆڵە نوخبەکانی.

<u>دووهەم، ناوەرۆکی بەڵگەنامەکە</u>

بەڵگەنامەکە بە گشتی سەبارەت بە ڕووداوەکانی ناو شاری بۆکان و گوندەکانی دەوروبەری تا سەرچۆمی مەجیدخان و ناوچەی شاماتی نێوان میاندواو و مەهاباد لە ساڵانی پێش ۲۸ ی گەلاوێژی ۱۳۳۲ [۱۹۵۳] ی ئێرانە. ناوی ئەو شەخس و شوێن و ئیداراتەی وا لەوێدا هاتوون بە باشی بۆ خەڵکی بۆکان ناسراون. کەسەکان لە هەردوو بەرەی خەڵکی ڕاپەڕیو و ئاغاواتی دژبەری خەڵکدان. هەواڵەکانیش کەم و زۆر هەر ئەوانەن وا لە نووسین یان بیرەوەرییەکانی نەمران دوکتۆر قاسملوو، مامۆستا هێمن، مامە غەنی بلووریان، کەریمی حیسامی، جەلیل گادانی و مەلا محەمەدی خزریدا دەبینرێن و بوونەتە بابەتی لێکۆڵینەوە و ڕاگەیاندنی کەسانێکی وەک نەمران دوکتۆر ئەمیر حەسەنپوور و ڕەحمان محەمەدیان. دوکتۆر قاسملوو لە وتارێکی خۆیدا باسی ڕووداوەکانی ساڵی ۱۹۵۲ی زایێنی [۱۳۳۱ ی هەتاوی] ناوچەکەی کردووە و سەبارەت بەو ڕاپەڕینە نووسیویەتی:

---

[1] سەید حەسەن ئیمامی زاوای محەمەدڕەزاشای پەهلەوی واتە مێردی دایکی بوو کە دوای مردنی ڕەزاشای باوکی شووی بەو کردبووەوە. ناوبراو مەهاباد و ناوچەکەی بە چاو نەبینیبوو و لە هەموو ماوەی نوێنەرایەتییەکەشیدا یەکجار نەهاتە مەهاباد، کەسیش لەوێ نەیدەناسی- بەڵام کەراماتی دیموکراسیەتی شا ئەو زەلامەی بە شاقەل و عاباوە لە سندووقی مەهاباد هێنایە دەرەوە و بە کەڵەگایی بەسەر مەجلیسی ئێرانیدا سەپاند هیچ، کردیە سەرۆکی مەجلیسیش! هەر ئەوە بوو بە نەریت و بەشوێن ئەودا ئایەتوڵڵا کاشانی کرایە سەرۆکی مەجلیس، ئیتر مەلاکان لەکۆڵ نەبوونەوە هەتا ساڵی ١٩٧٩ کە شۆڕشی گەلانی ئێرانیان دزی و کردیان بە هی خۆیان.

"له درێژەی هەمانساڵدا، وەرزێرانی بۆکان دژ بە ملهوڕیی فیئۆداڵەکان و پۆلیس ڕاپەڕین. حزبی دیموکراتی کوردستان بزووتنەوەکەی ڕێبەرایەتی دەکرد کە بە خێرایی لە ناوچەی بۆکان و مەهاباد دا پەرەی سەند بەڵام بە دەستووری شا، سوپای ئێرانی بۆ یارمەتیدانی فیئۆداڵەکان و سەرکوتکردنی وەرزێرە ڕاپەڕیوەکان کەوتە ڕێ."[2]

<u>سێهەم، ڕووداوەکانی شاری بۆکان و ڕاپەڕینی وەرزێرانی ناوچەی فەیزوڵلابەگی</u>

بۆکان لە سەردەمی سەردارەکان و دواتریش واتە لە ماوەی خاوەندایەتی شارەکە لە لایەن "پەناهییەکان"ەوە و تەنانەت دوای ئەوان، کاتێ کە بنەماڵەی ئاغاواتی دێبوکری (ئێلخانی زادەکان) بۆکانیان کڕی، سەرەڕای ئەوەی وەک شار، ئیداراتی دەوڵەتی تێدا دامەزرابوو، لە باری مڵکییەتەوە جیاوازیی لەگەڵ هیچ گوندێکی ناوچەکە نەبوو، واتە ئاغاکان خاوەنی 'عەرسە'ی ماڵ و دووکان و باغی خەڵکەکە بوون و ئیجازەیان نەدەدا بۆیان سەبت (تاپۆ) بکرێت و بە بێ ئیجازەی ئەوان لە ئیدارەی سەبتی ئەسناد دا قەباڵەی مڵکایەتی بۆ خەڵکەکە مۆر نەدەکرا، جا لەبەر ئەوەی ئاغاکان خاوەنی 'عەرسە' واتە زەویی ئەو مڵکانە بوون، دەیانتوانی هەرکەسێکیان خۆش نەویستایە ماڵ و مڵکەکەی لێ زەوت بکەن و لەشاریشی دووربخەنەوە و یاسای حکوومەتیش پشتی دەگرتن. ئەو حاڵەتە ببوو بە هۆکاری ناڕەزایی خەڵک لە ئاغاکان و حکوومەت هەردوو، بە گوێرەی ئەو بەڵگەنامانەی وا لە کتێبی نەمر ڕەحمانی محەمەدیان (بۆکان لە سەدەی بیستەمدا) دەبینرێن، تەنانەت بە ١٣ ساڵیش پێش هەڵبژاردنەکەی ساڵی ١٩٥١ی ئێرانیش، ئەو کێشەیە لە نێوان خەڵکی بۆکان و خاوەن مڵکەکان هەر بوونی بووە.

بەڵام ئەوەی وا بووە هۆکاری ڕاپەڕینی ئەو کات وساتەی خەڵک، گۆڕانکارییەک بوو کە لە سیاسەتی حکوومەتی ناوەندیی ئێراندا هاتبووە ئاراوە. دوکتۆر محەمەدی موسەدیق، سەرەک وەزیران و ئازادیخوازانی ناو بەرەیەک کە بەناوی 'جبهەی میللی'یەوە دەناسرا، لە دەورەی حەڤدەهەمی پەرلەمانی ئێراندا قورساییەکی زۆریان هەبوو (٣٠ ئەندام پەرلەمان لە کۆی ٨٠ ئەندام) و توانیبوویان چەند یاسای پێشکەوتوو لە بەرژەوەندیی کۆمەڵانی خەڵک و دژایەتی موحافیزەکاراندا پەسند بکەن. لەوانە دوو یاسای تایبەت بە دۆخی ئابووری- کۆمەڵایەتیی گوندەکانی ئێران بوو:

- به گوێرەی یەکیان، دەبوایە لە هەموو گوندێک شۆڕایەک لە نوێنەرانی خەڵکی گوندەکە پێک بێت کە دەسەڵاتی بەڕێوەبەرایەتی کاروباری گوندەکەی هەبێت و بەوە، دەسەڵاتی ڕەهای ئاغاکان بەربەستی بۆ دادەنرا.
- بە حیسابی دووهەمیان، ئاغا و خاوەن مڵکی گوند مافی ئەوەی نەدەما جگە لە "دە ودوو" واتە سەدا بیستێک کە لە ڕەعیەتیان دەسەند، چیتر خەڵکەکە بچەوسێنێتەوە و بێگاری بە ڕەعیەت بکەن یان باجی وەک هێلکانە و تەپاڵانە و مریشکانەیان لێ وەربگرن. لەو دەودووەش کە وەریاندەگرت دەبوایە سەدا بیستی بگەڕێننەوە دەست ڕەعیەت بۆ ئەوەی نیوەی سەرفی ئاوەدانی گوند بکەن و نیوەشی بکەنە خەرجی باشتر کردنی ژیانی خۆیان. ئەوە لە پەیوەندی نێوان ئاغا وڕەعیەتدا شۆڕشێکی مەزن بوو کە مێژووی وڵاتەکە بەخۆیەوە نەبینیبوو.

یاساکان بوونە هاندەرێکی گرنگ بۆ خەڵکی گوندەکان و هەر ئەوەندەی دانیشتووانی شاری بۆکان دوابەدوای هەڵبژاردنی ساڵی ١٩٥١ لە ئاغاکانیان هەستانە سەرپێ، وردە وردە خەڵکی گوندەکانی دەوروبەری شار و بەگشتی ناوچەی ناسراو بە "فەیزوڵلابەگی" لە ڕۆژهەڵاتی بۆکان خۆیان ڕێکخست، ئاغاکانیان لە دێ وەدەر نا، چەند چاڵە گەنم و تەنانەت دەرگا و پەنجەرەی ماڵی یەک لە ئاغاکانیان دەرهێنا. ڕاپەڕینەکە خێرایەک پەرەی سەند و بەرەو باکوور کشا، وەرزێر و ڕەشایی ناوچەکانی سەر 'چۆمی مەجید خان' و دەوروبەری میاندواو تا 'شامات' و 'مەحاڵ'ی نزیک مەهاباد لەگەڵ ڕاپەڕینەکە کەوتن و دەڕۆیشت کە چەوساوەکانی هەموو ناوچەی موکریان و پاشماوەی کوردستان بێنە ڕیزی شۆڕش و ڕاپەڕینەکەوە، کە ئاغاکان لە بۆکان کۆبوونەوە و نوێنەرانیان چوون بۆ مەهاباد و داوای یارمەتییان لە سوپای ئێرانی کرد. هێزی سوپا و پۆلیس یارمەتی ئاغاکانیان دا و هەر ئەوەندەی کۆدیتای ٢٨ ی گەلاوێژی ساڵی

[2] وتارەکەی دوکتۆر قاسملوو دوورودرێژ و بەناوەرۆکە و سەبارەت بە کوردستانی ئێران بۆ کتێبی "ژێرارد شالیان"ی نووسراوە بەڵام کاتێ ڕێزدار ئیبراهیم یۆنسی کتێبەکەی وەرگێڕایە سەر فارسی، ئەو بەشە تایبەتە ئیجازەی چاپی پێنەدرا. من دواتر وتارەکەم کردە کوردی کە ئەویش تا ئێستا بڵاو نەکراوەتەوە. بە داخەوە هەواڵی سەبارەت بە ڕێبەرایەتیکردنی بزووتنەوەکە لە لایەن حزبی دیموکراتی کوردستانەوە تا ڕادەیەک جێگەی باسە لەبەر ئەوەی حزب چ لەو قۆناغە و چ پێشتر لە سەردەمی کۆماری کوردستاندا، سیاسەتێکی گشتیی بۆ دابەشکردنی زەویی کشتوکاڵی گوندەکانی نەبوو.

١٩٥٣ (١٣٣٢)سەرکەوت، شای هەڵاتوو گەڕایەوە ئێران و دوکتۆر موسەدیق دەستبەسەر کرا، لە بۆکان و گوندەکانی دەوروبەریشی هەتا شامات و مەحاڵ، ڕاپەڕیوەکان گیران و کەوتنە زیندانەوە و بە سەدان بنەماڵەش لە گوندەکان دەرکران.

بەڵگەنامەکەی دوکتۆر موکری سەبارەت بەو بارودۆخە و ئەو ڕووداوانەی بۆکان و دەوروبەری نووسراوە. دیارە هەندێک لە ڕاگەیاندنەکانی وەک کووژران و خنکێنرانی سەدان کەس بە دەستی ئاغاکان، کە بە شێوەیەک لە هەندێ سەرچاوە و بیرەوەرییەکاندا هاتووە، تا ئێستا پەسندی بۆ نەدۆزراوەتەوە. بەڵام هەواڵی گرتن و لێدان و دەرکردن و تاڵان و سووتاندنی ماڵ و دووکانی ڕاپەڕیوان لە لایەن باب نۆکەری ئاغاکانەوە بە "تواتر" لە زۆر بیرەوەری و هەواڵدا ڕاگەیەنراوە.

چوارەم، پەیوەندی دوکتۆر موکری لەگەڵ ڕاپەڕیوانی بۆکان

نەمر حاجی قاسمی کەریمی یەک لە ڕێبەرانی ئەو ڕاپەڕینە لە ناو شاری بۆکان بوو، کە لە جەنگەی ئەو خەبات و ڕاپەڕینەدا بە سەفەر چوو بۆ تاران، بە نوێنەرایەتی لەلایەن خەڵکی بۆکانەوە نامەی بۆ دوکتۆر موسەددیقی سەرەک وەزیران و ئایەتوڵڵا کاشانی سەرۆکی مەجلیسی شۆڕا نووسی و لە سەر ڕادیۆی تاران پەیامێکی هاوپشتیی بۆ خەڵکی ڕاپەڕیوی ناوچەی بۆکان نارد و وێنەی بە جل و بەرگی کوردییەوە لە ڕۆژنامەی "جبهه آزادی" ئۆرگانی حزبی ئێران لە تاران چاپ کرا. ئەم بەڵگەنامەیەی دوکتۆر موکری ئاڵقەی پەیوەندییەکانی حاجی قاسم و ئەو بارودۆخە گونجاوەی وا لە تاران بۆی ئامادە کرا بە ڕوونی دەردەوخات و دەزانرێت چۆن بەرگدروویەکی ئەوساڵانەی بۆکان توانیبووی بگاتە سەر ڕادیۆی تاران و وێنەی لەسەر ڕووپەڕی ڕۆژنامەیەکی سەرانسەریی ئێران دەربکەوێت.

دوکتۆر موکری، هەم وەک سەرۆکی ئیدارەی فەرهەنگی مەهاباد و هەم وەک کاندیدی نوینەرایەتی پارلمان، سەردانی بۆکانی کردبوو و بەشێک لە خەڵکی شاری دەناسی. بەحیسابی ناسیاویی لەگەڵ دوکتۆر موکری، بە ئەگەری زۆر دەبێ یەکەم پەیوەندییەکیش کە حاجی قاسم لە تاران گرتبێتی، لەگەڵ ئەودا بووبێت. هەر ئەویش دەبێ بردبێتی بۆ لای دوکتۆر کەریم سەنجابی هاوشاری و دۆست و هاوحیزبیی خۆی و نوێنەری خەڵکی کرماشان لە مەجلیسی ئەودەم و ئەندامی ڕێبەرایەتیی حزبی ئێران کە بەشێک بوو لە پێکهاتەی 'جبهه ملی' بە ڕێبەرایەتی دوکتۆر موسەددیق. هەر بەو شێوەیە و لەو ڕێگایەشەوە دەبێ حاجی قاسم توانیبێتی نامە پێشکەش بە دوکتۆر موسەددیقی سەرەک وەزیران و ئایەتووڵڵا کاشانی بکات کە لەو سەردەمەدا بۆ ماوەیەک سەرۆکی مەجلیسی شۆڕای میللی ئێران بوو.

هەڵبژاردنی دەورەی حەڤدەهەمی مەجلیسی شۆڕای میللی ئێران لە ساڵی ١٣٣٠ دا بەڕێوەچوو بەڵام مەجلیس خۆی لە ڕۆژی ١٣٣١/٢/١٧ (ی/٥/١٩٥٢)دا کرایەوە و دەست بەجێ سێ مانگ دوای کۆدیتا، لە لایەن محەمەد ڕەزاشاوە هەڵوەشایەوە.

پێنجەم، ڕێکەوتی نووسرانی بەڵگەنامەکە

بە داخەوە بەڵگەنامەکە هیچ ڕێکەوتێکی بە سەرەوە نییە و هەرچەشنە هەڵسەنگاندنێک بۆ دیاریکردنی ڕێکەوتەکەی تەنیا بە مەزندە و بە پێی ڕاگەیاندنی ناو دێڕەکانی خۆی دەبێت. بە حیسابی ئەو دوو ڕووداوەی وا دوکتۆر موکری لە سەر ڕووبەرگی بەڵگەکە نووسیویەتی واتە "ڕووداوەکانی دوای هەڵبژاردن لە مەهاباد و کارتێکەرییەکانی ٩ ی ئیسفەند" و بە بەراورد کردن لەگەڵ بیرەوەریی ئەو ساڵانەی کەسایەتییە سیاسییەکانی کورد وەک کەریم حیسامی و غەنی بلووریان، واهەیە بکرێت ڕێکەوتێکی بە مەزندەی بۆ دیاری بکەین.

- هەڵبژاردنی مەجلیسی حەڤدەهەمی ئێران لە زستانی ساڵی ١٣٣٠ (١٩٥٢)دا بەڕێوەچوو و وەک گوترا، حەسەنی ئیمامی وەک نوێنەری مەهاباد (بە بۆکان و سەردەشت و پیرانشارەوە)، بە سەر خەڵکدا سەپێنرا. لە ماوەی ئەو هەڵبژاردنەدا ڕیزی موحافیزەکاری شاخواز لە لایەک و ڕاپەڕیوە پێشکەوتنخوازەکانی لایەنگری موسەدیق لە لایەکیتر، بە تەواوەتی لێک جیا بوونەوە و هەرکام چوونە بەرەی خۆیانەوە. دژایەتی ئاغا و ڕەعیەتی بۆکان و دەوروبەریشی، کە هەرکامیان لە یەک لەو دوو بەرەیەدا ڕووبەڕووی یەکتر وەستابوون، بە تەواوەتی زەق بووبووەوە و لە ماوەی ساڵێک دوای ئەودا ڕۆژ بەڕۆژ تەشەنەی دەکرد و زیاتر پەرەی دەسەند و تەقییەوە.

ڕووبەرگی بەڵگەنامەکە ئاماژە بە "کارتێکەرییەکانی ڕۆژی ٩ ی ئیسفەند" دەکات. ئەو ڕۆژە لەپێوەندی ساڵی ١٣٣١دایە و لووتکەی ناتەباییەکانی نێوان دوکتۆر موسەدیق و محەمەد ڕەزاشا لە تارانە. پێشتر هەواڵ بڵاو ببووەوە کە شا دەیەوێت لە ئێران بڕوات و بچێت بۆ وڵاتێکی ئوروپی.[3] لایەنگرانی شا لە ناوخۆ و سیاسەتی ئەمریکا و بریتانیاش لە دەرەوە و ناوەوە دژ بەو جووڵەیە وەستان. کۆمەڵێک خەڵکیان هاندا لە ڕۆژی ٩ی ئیسفەندی ١٣٣١ (١٩٥٣/٢/٢٨)دا بچنە بەردەرگای دەرباری شا لە تاران و خوازیاری هەڵوەشانەوەی سەفەرەکەی بن، ئینجا هەمان ئەو تاقمە خەڵکە لەوێوە هێرشیان کردە سەر ماڵی دوکتۆر موسەدیق کە لە شوێنەکەوە دوور نەبوو.موسەدیق خۆی گەیاندە ماڵی کوڕەکەی و لەوێوە چوو بۆ "ستادی ئەرتەش" واتە ناوەندی سەرەکیی هێزی سوپایی ئێران کە لە ژێر فەرمانی خۆیدا بوو و بەو شێوەیە هەوڵی کۆدیتا دژ بەخۆی هەڵوەشاندەوە.[4]

ئەو هەواڵە هەموو ئێرانی شڵەژاند و هەردوو بەرەی شاخواز و 'نەتەوەیی' (کە بە لایەنگرانی موسەددیق دەگوترا)، ڕژانە سەر شەقامی شارەکان. بۆکانیش لەو ڕۆژەدا تووشی ڕووداوی زۆر هات. ئاغاکانی بۆکان بە ناوی خۆپیشاندان بۆ لایەنگریکردن لە شا، ژمارەیەکی زۆر تێڵابەدەستیان لە گوندەکانی خۆیان لە بەری ڕۆژئاوای شارەوە بە لۆتکە و کەڵەک لە چۆمی نێوان گوندی میراوا وبۆکان پەڕاندەوە و ڕژاندیاننە ناوشاری بۆکانەوە؛ دوای کۆتایی هاتن بە خۆ پیشاندنەکەش نەیانگەڕاندنەوە گوندەکانی خۆیان بەڵکوو خستیاننە گیانی ڕاپەڕیوانی شار. بە پێچەوانەی گوندنشینەکانی ناوچەی فەیزوڵڵابەگی لە ڕۆژهەڵات و باکووری بۆکان کە خێرایەک بەرەوپیری ڕاپەڕینەکە چووبوون، ڕەعیەتی گوندەکانی ئاغاواتی دێبوکری لە ڕۆژئاوای بۆکان، بەهۆی ئەو ڕاستییەوە کە ئاغاکانیان هەمان خاوەن مڵکەکانی بۆکانیش بوون، هێشتا نەیانوێرابوو بە تەواوەتی بە ڕاپەڕینەکە پەیوەست بن و ئاغاکان توانیبوویان بە سوودی خۆیان بیانهێننە ناو شاری بۆکانەوە و گەلێک لەو کارەساتانەی وا دەیانویست بە سەر ڕاپەڕیوانی شار وبنەماڵەکەیانیدا بهێنن، بە دەستی ئەوان بەڕێوەیان برد.

من بۆ دڵنیابوون لەوەی ٩ی ئیسفەندی نووسراوی دوکتۆر موکری لە پەیوەندی ساڵی ١٣٣١ واتە سەرەتاکانی ١٩٥٣ دایە، بە هۆی ئەو ڕاستییەوە کە بەڵگەنامەکە ئاماژەی بە ناوی نەمر "عەبدوڵڵا ئێرانی" کردبوو و ئەویش بە دووهەم کەسی ڕێبەرایەتی ڕاپەڕینەکەی بۆکان دوای حاجی قاسمی کەریمی ناسراوە، بە تەلەفون پەیوەندیم بە ڕێزدار "ئەسعەد ئێران" زادەوە کرد. کاک ئەسعەد کوڕەگەورەی عەبدوڵڵا ئێرانییە و ئێستا وەک پارێزەری خانەنشین لە تاران دەژی. ناوبراو، کە هاوتەمەن و هاوپۆلی قوتابخانەی سەردەمی منداڵی و لاویەتی من بوو، پێشتر بابەتێکی سەبارەت بە ژیانی باوکی خۆی نووسیبوو و لە کتێبی مامۆستا ڕەحمان محەمەدیان دا[5] بڵاوکرابووەوە. کاک ئەسعەد لە قسەکانی سەر تەلەفونیدا، بە ڕوونی ڕایگەیاند کە خۆپیشاندان و هێرشکاریی گۆپاڵ بەدەستانی ئاغاکان و بریندار بوونی باوکی بەڕێزی لە لایەن تاقمێکی گۆپاڵ بەدەستەوە، ڕاست لە ڕۆژی ٩ ی ئیسفەندی ١٣٣١ لە کۆلانی حەمامی کۆنی بۆکان بووە و ئەویش لە ترسی گیانی، دەست بەجێ خۆی گەیاندۆتە ناو بینایەی شەهرەبانی و لەوێ پەنای گرتووە، ئەوانیش دەستبەسەریان کردووە. کاک ئەسعەد لە درێژەی قسەکانیدا گوتی،

"من منداڵ بووم بەڵام لەبیرمە هەمان ئێوارە لەگەڵ خاڵمدا خواردن و پێخەومان برد بۆ باوکم و دیتم کە دەست و قۆڵی لە ئەنجامی هێرشی تێڵابەدەستەکاندا ئازاری بینیبوو و هەڵپێچرابوو. درەنگتر بە دەستبەسەری نێررایە زیندانی مەهاباد و ئێمەش هەفتەیەک دواتر بە ماڵەوە چووین بۆ مەهاباد و دوای ئەوە هەرگیز ماڵمان نەگەڕایەوە بۆکان- گەرچی زڕدایکم وەک بەڕێوەبەر و مامۆستای قوتابخانەی کچانی بۆکان هەر لەوێ مایەوە و کاتێ کە دۆخەکە هێور بووەوە، منیشی بردە لای خۆی."

ئەوە باشترین بەڵگە بوو کە دەکرا بۆ ڕوونکردنەوەی چارەنووسی ئەو ٩ ی ئیسفەندەی جێ ئاماژەی دوکتۆر موکری دەستم بکەوێت ئەویش لەلایەن کەسایەتییەکەی جێگەی ڕێزی کۆمەڵگای کوردەوە، کە ڕاستەوخۆ ئەنجامی

---

[3] پێشتر، ئەحمەدشای قاجار، دوایین شای زنجیرەی قاجاریش (کە لەماوەی ساڵانی نێوان ١٩٠٩ تا ١٩٢٥ دا شای ئێران بوو)، بە سەرفەر چووبوو بۆ فەرانسا، تا کۆتایی تەمەنی لەوێ مابووەوە و ڕەزاشای پەهلەوی ببووە جێگری.

[4] سیناریۆیەکی هاوشێوە لە مانگی گەلاوێژی هەمان ساڵدا دووپات بووەوە و شا لە ڕۆژی ٢٥ ی گەلاوێژی ١٩٥٣دا هەڵات بۆ بەغدا و پاشان ئیتالیا، بەڵام ئەمجار کۆدیتای دژ بە موسەدیق سەرکەوت و ڕۆژی ٢٨ ی گەلاوێژ شایان هێنایەوە ئێران و موسەدیق خرایە زیندانەوە؛ بەشوێنیدا خەڵکانێکی زۆر گیران و زیندانی و ئیعدام کران و پایەکانی حکوومەتی شا وردە وردە پتەو بوو بەشێوەیەک کە تاساڵی ١٣٥٧ (١٩٧٩) لە سەر تەخت مایەوە.

[5] "بۆکان لە سەدەی بیستەمدا"، بەرگی یەکەم، چاپی کۆڵەپشتی، تاران ١٣٨٩، لاپەڕە ١٤٦ تا ١٥٠)

ڕووداوەکانی ئەو ڕۆژەی بە چاوی سەر بینیوە. سپاسی زۆری خۆم ئاراستەی ڕێزدار ئەسعەد ئێرانزادە دەکەم بۆ ڕوونکردنەوەکانی و ئێستا بە یارمەتی هەواڵە گشتییەکانی ناو ئێران و مەسەلەی کۆدیتای سەرنەکەوتووی ئەو ڕۆژە دژ بە دوکتور موسەددیق، دەتوانم بڕیاری تەواو لەسەر ئەوە بدەم کە ئەو ٩ ی ئیسفەندە لە ساڵی ١٣٣١ (١٩٥٣)دا بووە.

*****

بەڵگەنامەکە هەواڵی سەرجەم ڕووداوەکانی دەوروبەری ساڵێکی بۆکانی لە کۆتاییەکانی ساڵی ١٣٣٠ بەدواوە تا "دوای ٩ی ئیسفەند"ی ١٣٣١ گرتۆتە خۆ، کە دەکاتە ساڵێکی ڕەبەق. لەو ماوەیەدا بۆکان بورکانی ئاگر بوو و خەڵکی شار و گوندەکانی دەوروبەری هەموو ڕۆژ و مانگێکیان بە ڕووداوی خۆش و ناخۆشی وەک ڕاپەڕینی چەوساوەکان و سەرکوتکرانیان لەلایەن ئاغاواتەوە تێپەڕ کرد. بە گوێرەی ڕوونکردنەوەکانی سەرەوە، دەبێ بەڵگەنامەکەی دوکتور موکری دوای ئیسفەندی ١٣٣١ واتە لە بەهاری ساڵی ١٣٣٢ دا نووسرابێت لەبەر ئەوەی ئاماژە بە دەرکرانی ماڵی ڕاپەڕیوانی ناو گوندەکان لە لایەن ئاغاوەتەوە دەکات و ئەو ڕاستییەش کە دەرکراوی گوندێک لە هیچ گوندێکی دیکە وەرنەدەگیرا و لە کاری سەرکوتکردنی ڕەعیەتیشدا هەموو ئاغاوەت پشتی یەکتریان دەگرت، پشتڕاستی هەواڵەکە دەکاتەوە. لە بیرەوەریی کەسانی وەک نەمر کەریمی حیسامیدا هاتووە کە تەنیا یەکدوو کەس وێرایان لە زستانی ساردی ئەو ساڵی ١٣٣٢ەدا داڵدەی ڕەعیەتی دەرکراو بدەن: ڕێزدار خانم خانمەی هاوسەری نەمر دوکتور ڕەحیمی سەیفی قازی و نەمر ئیبراهیم سەلاح خاوەن مڵکی گوندی ساروقامیش و فەرماندەی هێز لە سەردەمی کۆماری کوردستاندا. یادیان بەخێر بێت!

لەو ماوەیەدا ململانیی دوکتور موسەدیق و جبهەی میللی لەگەڵ شا و پشتیوانە ئینگلیز و ئەمریکییەکانی لە ناو مەجلیسی شۆڕای ئێران بەردەوام بوو و لایەنگرانی شا لەگەڵ لایەنگرانی حزبی توودەی ئێران لە سەر شەقامی شارەکان کەوتبوونە بەربەرەکانی کردنی یەکتر، دەسەڵاتی حکوومەتی شل و شەوێقی موسەددیق لە ناوچەکەش ئەوەندە نەبوو بتوانێ دژ بەو بێعەداڵەتییانە بوەستێت. پێنج مانگێک دواتر، کۆدیتای ٢٨ ی گەلاوێژ تای تەرازووی لایەنگرانی شا و سەڵتەنەتی بە تەواوەتی قورس کرد و لە ڕۆژی یەکەمی دوای کۆدیتاوە، لایەنگرانی حزبی توودە و جبهەی میللی کەوتنە بەر هێرشی کۆنەپەرستان لە شار و گوندەکان و بە لێشاو ڕەوانەی زیندانەکانی ئێران کران، بەشێکیشیان لێ ئیعدام کرا و ئاگری خەبات دژی ڕێژیمی شا، بۆ ماوەی بیست و چەند ساڵێک سارد بووەوە، تا ئەوەی ژیلەمۆکە لە ڕاپەڕینی ساڵی ١٣٥٧ [١٩٧٩] ی کۆمەڵنی خەڵکدا سەریهەڵدایەوە.

<u>شەشەم، ناوی کەسەکان</u>

ئەو کەسانەی وا لە بەڵگەنامەکەدا ناویان هاتووە، لە هەردوو بەرەی خەڵک و ئاغاکان، بۆ من کە وەرگێڕی بابەتەکەم بە باشی ناسراون و جگە لە یەکدوو کەس، پاشماوەیانم بە سەدان جار بینیوە و تەنانەت هاتوچۆی ماڵی بەشێکیانم کردووە. بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە لاپەڕەکانی دواتری ئەم وتارە.

<u>حەوتەم، دام و دەزگا فەرمییەکانی ڕێژیم</u>

لە بەڵگەنامەکەدا باس لە چەند دام ودەزگای فەرمیی حکوومی کراوە جا لە بۆکان بووبێتن یان لە شارەکانی دەورودەر. بۆکانی ئەوساڵانە، بەخش (ناحیە)یەکی شاری مەهاباد بوو و بەو پێیە، بەخشداری و کەلانتەری/ئیدارەی شەهرەبانی (پۆلیس) و ژاندارمەریی تێدا دامەزرابوو. شەهرەبانی بۆ ڕاگەیشتن بە کاروباری ناوشار و ژاندارمەری بۆ گوندەکانی دەوروبەر. بەڵام بە پێچەوانەی مەهاباد و سەقز کە سەربازخانەی گەورەیان هەبوو، بۆکان لە هەندێک بڕگەی زەمەنیدا نەبێت سەربازخانەی نەبووە و کە بووشیەتی بنکەیەکی بچووک زیاتر نەبووە. بەوپێیە، ئەگەر حکوومەتی ناوەندی هەستی بە مەترسییەک لە لایەن خەڵکەوە کردبێت، هێزی سوپایی لەو دوو شارەوە ڕەوانەی بۆکان کردووە.

لە بەڵگەنامەکەدا ناوی 'تیپ'ی مەهاباد و 'لەشکر'ی سەقز دێت واتە سەربازخانەی سەقز گەورەتر بووە لە هی مەهاباد. ناوێک لە فەرماندەی سەربازخانەی سەقز لە بەڵگەنامەکەدا نەهاتووە بەڵام فەرماندەی سەربازخانەکەی مەهاباد بە 'سەرهەنگ موزەففەر زەنگەنە' ناسێنراوە کە لەگەڵ زۆرێک لە بیرەوەرییەکانی کەسایەتییە سیاسییەکانی ئەو سەردەمە، بۆ نموونە، نەمران دوکتور قاسملوو، کەریمی حیسامی و مامە غەنی بلووریاندا یەک دەگرێتەوە. گەرچی من لام وایە موزەففەری زەنگەنە واهەیە ئەودەم سەرگورد (مێجەر) بووبێت نەک سەرهەنگ (کۆلۆنێل)، بە دڵنیاییی دواتریش هەر

لەسەردەمی شادا، کرایە سەرلەشکری سوپای ئێران. لە بەڵگەنامەکەدا سەرهەنگ زەنگەنە بە بەرتیل خۆر و دارەدەستی ئاغاکان ناسێنراوە کە بە فیتی ئەوان هێزی سوپایی ناردۆتە سەر خەڵکی هەژاری دەست بەتاڵی بۆکان و گوندەکانی دەوروبەری؛ ئەوەش لەگەڵ هەواڵ و بیرەوەرییەکانی ئەو ساڵانەی سیاسەتوانە کوردەکاندا یەک دەگرێتەوە.

بە گوێرەی بەڵگەنامەکە، ئاغاکانی بۆکان و دەوروبەر بڕی ١٧٠ هەزار تمەن کۆدەکەنەوە و لە ڕێگەی سەرهەنگ موزەففەری زەنگەنەوە(کە خۆی کوردێکی کرماشانی بوو)، بەسەر مەئموورانی دەست ڕۆیشتووی بۆکان و مەهاباد و سەقزدا دابەشی دەکەن و ئەوەش لە پەنا ئەرکە حکوومییەکەیان، هۆکارێک دەبێت بۆ بەشداریکردنی زیاتر و توند و تیژتر لە کاری سەرکوتکردن، لێدان، گرتن و زیندانیکردنی ڕاپەڕیوان و دەرکردنی خاوخێزانیان لە شار و دێ. تەنانەت لە دەرەوەی بەڵگەنامەکەشدا، هەموو خەڵکی بۆکان دەزانن، کاتێ کە ئاغاکانی بۆکان فەرمان بە باب نۆکەرەکانیان دەدەن ماڵی ٣ کەس واتە نەمران حاجی قاسم و براکەی و عەلی میرەبەگ ئاگر تێبەردەن.[6]

هەر لەو پەیوەندییەدا پرسی دەوری ژاندارمەری لە ڕووداوەکانی ئەو ساڵانەدا دێتە گۆڕێ. لە کاتێکدا کە سوپا و پۆلیس و هەموو دەوائیری دیکەی حکوومەتی ئێران لایەنی ئاغاکانیان دژ بە ڕاپەڕیوەکان گرتبوو، دەزگای ژاندارمەری بۆکان دیاردەیەکی جیاواز بوو و لە پشت خەڵکی شار و ڕاپەڕیوەکان وەستا بوو و ئەگەر بەرگرییان لە گیان و ماڵی خەڵک نەکردایە واهەبوو لە شار و گوندەکانی دەوروبەری بۆکان کارەساتی گەلێک گەورەتر بقەومایە و خەڵکانێکی زۆر تێدابچوایەن. بیرەوەرییەکانی ئەو ساڵانە باس لەوە دەکەن کە فەرماندەی ژاندارمەری ئەودەمی بۆکان لایەنگرێکی جبهەی میللی یان حزبی توودەی ئێران بووبێت و باوەڕە سیاسی-مرۆڤائەی بووبێتە هۆکار بۆئەوەی لەو فێڵ و تەڵەکە و بەرتیل وەرگرتن و بگرە و ببڕەیەی ئاغاکان و پۆلیس و سوپادا بەشداری نەکردبێت. تەنانەت بیرەوەریی کاک ئەسعەد ئێران زادە، کە لە کتێبی 'بۆکان لە سەدەی بیستەمدا' ڕاگەیەنراوە (بڕوانە سەرەوەتر)، باس لەوە دەکات کە دوای گیرانی عەبدوڵڵا ئێرانی و چەند کەسی دیکە بە دەستبەسەری دەنێرن بۆ زیندانی مەهاباد، لە گوندی داشبەندی سەر ڕێگا، ئاغاکان پێش بە ئوتومبیلەکەیان دەگرن و دەخوازن کە بیانهێننە خوارەوە و بیانکووژن، بەڵام جوامێریی ئەفسەرێکی کرماشانی لە مردن ڕزگاریان دەکات و ڕادەستیان ناکات. بە حوکمی ئەوەی کاروباری دەرەوەی شار بە ژاندارمەری ئەسپێررا بوو، بە ئەگەری زۆر ئەو کەسە هەمان ئەفسەری ژاندارمەری بۆکان بووە کە بە حیسابی نەبوونی ئەمنییەت لە سەر جادەکان، خۆی لەگەڵ زیندانییەکەدا چووە بۆ مەهاباد. بە کورتی، ژاندارمەری بۆکان لەو ڕۆژگارە تاریک و تنۆکەدا تاقە ڕووناکییەک بووە کە شەوەزەنگی خەڵکی بۆکان و ناوچەکەی شکاندووە و هیوایەکی خستۆتە دڵی خەڵکی ڕاپەڕیوی بێ پەناوە. یادی ئەو فەرماندە دلێرە، هەرکەس و سەر بە هەر نەتەوەیەک بووبێت، بەخێر بێت. لە وتووێژی تەلەفونیی خۆم لەگەڵ کاک ئەسعەددا (ڕۆژی ٢٠٢٠/٧/١١٢)، کاک ئەسعەد فەرمووی "ئەفسەرەکە ناوی "سەروان سەعیدی" و دۆستی باوکم بوو کە چەندجار لە هاتووچۆی ماڵی خۆماندا بینیبووم. سەروان سەعیدی وێ نەدەچوو کورد بێت بەڵام دڵنیا نیم ئایا فارس بوو یان ئازەربایجانی." کاک ئەسعەد لە باسی نێردرانی باوکی بەڕێزی بۆ زیندانی مەهابادیشدا هەواڵی ئازایەتی "ئەفسەرێکی کرماشانی" بەڵام ئەگەرئەفسەرەکە هەمان ئەو ئەفسەرەی فەرماندەی ژاندارمەری بۆکان بووبێت، دەبێ بە خەڵکی کرماشانی بزانین کە بەشێکیان بەهۆی جیاوازیی زاراوەوە زۆر جار هەر بە فارسی لەگەڵ کوردی ناوچەی موکریان دەدوێن.[7] ئەو ئەفسەرە، هەرکەس و لەسەر هەر باوەڕێک بووبێت، بە هەرزمانێک قسەی کردبێت، مرۆڤێکی پیرۆز بووە کە لەو تاریکستانەی بۆکاندا گیانی بەڕێز عەبدوڵڵا ئێرانی و گەلێک خەڵکی دیکەی شاری لە مردن ڕزگار کرد.

هەشتەم، ڕوونکردنەوەی هەندێک وشە و تێرمی ناو بەڵگەنامەکە:

'نهضت ملی': دوای ڕووداوەکانی ٣٠ تیر ی ١٣٣١ (١٩٥٢/٦/٢٠) و کووژرانی ژمارەیەک خۆپیشاندەر لە تاران کە داواکار بوون دوکتۆر موسەددیق ببێتەوە سەرەک وەزیرانی ئێران، نوێنەرانی لایەنگری جبهەی میللی لە مەجلیسی

---

[6] لە خزمێکی نەمر مامۆستا مەلا ئەحمەد وەحیدی ئیمام جومعەی ئەودەمی بۆکانم ژنەفت کە ماڵی ئەو مامۆستایەش هاوکات لەگەڵ ئەو سێ ماڵەی دیکە، ئاگرتێبەردرابێ. یادی مەرحوومی مامۆستا مەلا ئەحمەد بەخێر بێت کە ساڵانێک دواتر لە ڕووداوی ناشتنی هونەرمەند حەسەن زیرەکیشدا گەورەیی کرد و فەتوای دا لەسەر خواستی خۆی لە داوێنی ناڵەشکێنە بنێژرێت. کارەکە بە بێ ئیجازەی ئەو ئەستەم بوو بەرێوەر ببرێت.

[7] . بە فارسی قسەکردن بۆ کاربەدەستانی ئیدارات لە سەردەمی پەهلەوییەکاندا دیاردەیەکی ئاسایی بوو و تەنانەت لەو ساڵانەی وا من لە قوتابخانەی بۆکان دەمخوێند، مامۆستاکانی خوێندنگە، کە خەڵکی شار و تەنانەت هاوگەڕەک و دراوسێ ماڵی قوتابییەکان بوون، لە دەرەوەی فێرگەشدا بە فارسی لەگەڵیان دەدوان.

شۆڕا، ناوی خۆیان نا "نهضت ملی" و پاشان ئەو ناوە بە لایەنگرانیان لە دەرەوەی پەرلەمانیش درا. لە تەرجەمەکەی مندا نهضت ملی بۆتە "ڕاپەڕینی نەتەوەیی".

مليون: سیفەتێکە نووسەر و لایەنگرانی موسەددیق بە خەڵکانی لایەنگری "نهضت ملی"یان داوە. لە وەرگێڕاوە کوردییەکەدا بە "نەتەوەیی" تەرجەمە کراوە.

عەشایەر و سەرانی عەشایەر: نووسەری بەڵگەنامەکە ئاغا و خاوەن مڵکەکانی بە " سران عشاير" و خەڵکە دارەدستەکانی ئەوانی بە "عەشایەر" ناو بردووە. ئەو دوو سیفەتە ئێستاش لە لایەن هەندێک کەسەوە لە ناوچەی کرماشان بە دانیشتووانی گوندەکان دەدرێت کە بریتی بن لە گۆران و کەڵوڕ و زەنگەنە و سەنجاوی، بەڵام لە موکریان باو نییە.

لە خوارەوە وەرگێڕاوی کوردیی بەڵگەنامەکەی "دوکتۆر محەمەد کەیوانپوورموکری" دەکەوێتە بەرچاو و لە کۆتاییدا هەموو لاپەڕەکانیشی کڵێشە دەکرێت؛ یادی بەخێر بێت!

ڕووداوەکانی دوای هەڵبژاردنی مەهاباد – کارتێکەرییەکانی ٩ی [مانگی] ئیسفەند[ی ١٣٣١ی هەتاوی= ١٩٥٣/٢/٢٨]

"بەگوێرەی ئەو زانیارییانەی کە گەیشتوونەتە دەستم و لەم دواییانەدا لەو بۆکانیانەم بیستووە وا هەڵاتوون و هاتوونەتە تاران، لەم ڕۆژانەی دواییدا کە نێوان ناخۆشییەک لە نێوان جەنابی ئاغای دوکتۆر موسەددیق[8] و هەندێک لە کاربەدەستان هاتبووە پێشێ، محەمەدی عەبباسی[9] نوێنەری پێشووی پەرلەمان [ی ئێران] و تەرشیح کراوی دەربار [ی شا]،بە مەئوورییەتێکی گرنگەوە چۆتە سەقز و مەهاباد. سەرەتا لە مەهاباد چاوی بە فەرماندەی تیپ [ی سوپا] کۆلۆنێل موزەففەری زەنگەنە کەوتووە و بە یارمەتی یەکتر و ڕاوێژ کردن لەگەڵ یەک، هەندێک پلانیان داڕشتووە.

عەبباسی هاوڕێ لەگەڵ ئێلخانی زادەکان[10] و حوسەین محەمەدی[11] وهەندێک لە عەشایەری دێبوکری و بەگزادەی سەقز و مەهاباد، بڕی سەد و حەفتا هەزار تمەن کۆدەکەنەوە و لەڕێگەی فەرماندەی تیپەکەوە بەسەر بەخشدار [ی بۆکان] و سەرۆکی دادگا[ی مەهاباد] و فەرماندەی لەشکر [ی سەقز] و مەئموورانی شوێندانەری دەوڵەتیدا لە بۆکان و مەهاباد و سەقز دابەشی دەکەن.

لە ڕێکەوتی پێنجشەممە ٢١ ی مانگی ئیسفەند [١٩٥٣/٣/١١]دا خەڵکێکی زۆر لە گوندەکانی ئاغایانی عەبباسی و ئێلخانی زادە و ژمارێکی دیکەی دێبوکرییەکانەوە دەهێنرێنە ناو بۆکان و سێ ئاڵای گەورە [ی ئێران] بەدەستەوە و [بە گوتنی] دروشمی زۆری وەک بژی شا و بمرێت دژبەرەکانی، هەرکام [لە خاوەن مڵکەکان] بە چەکەوە و ڕەعیەتیش بە تێڵا و کوتەکەوە و سەرەک عەشیرەتەکانیش بە چەکی برنەوی بێ چەرمەوە، دەستدەکەن بە ڕێژە و خۆپیشاندان و ووشەی ناحەز گوتن بە دەوڵەتی جەنابی ئاغای دوکتۆر موسەددیق و هاوڕێکانی، کە یەک بە یەک ناوبردەیان دەکردن

---

8 دوکتۆر محەمەد موسەدیق سەرەک وەزیرانی ئێران بوو. لە سەردەمی سەرەک وەزیریی ئەودا شەریکەی نەوتی ئێران میللی کرا و بەشێک لەو ڕیفۆرمانەی وا ئەو بە هاوبیریی لەگەڵ حەسەنی ئەرسنجانی، هێنایە ئاراوە بریتی بوون لە دوو لایحە بۆ کەمکردنەوەی دەسەڵاتی خاوەن مڵکان بەسەر ڕەعیەتی گوندەکاندا (سەرەوەتر). ئەو لایحانە لە مەجلیس دا پەسند کران و بوون بە یاسا و لە ڕاستیدا یەک لە هاندەرە سەرەکییەکان بوون بۆ سەرهەڵدانی ڕاپەڕینی ساڵانی ١٣٣١ و ٣٢ ی بۆکان و گوندەکانی دەوروبەری دژ بە فیئۆداڵەکان.

9 حەمەد ئاغای عەبباسی خاوەن مڵکی گەورەدێی سەرا لە نیوەڕێی بۆکان و سەقز و چەند گوندی دیکەی 'کۆگوند' (دیهستان)ی تورجان وەک سەرچاوە و کوچک و بوغدەکەندی. حەمەداغا لە ڕووداوەکانی سەردەمی کۆماری کوردستان (١٩٤٦)دا دژ بە کۆمار وەستا و بە پاداشی ئەو خزمەتانە لە لایەن حکوومەتی ئێرانەوە کرایە نوێنەری پەرلەمانی ئێران لە سەقز و پاشانیش سەناتۆری پارێزگای کوردستان لە مەجلیسی سەنای ئێران. بۆ زانیاری، ساڵی ١٣٤٣ کە حەمەداغا بوو بە سەناتۆری ئوستانی کوردستان، من لە گوندی سەرا مامۆستا بووم و لە ماڵی سمایل ئاغای کوڕیدا دەژیام، دواتریش چوومە گوندی بوغدەکەندی کە ئەویش هەر مڵکی ئەو بوو، ساڵێک دواتر لەوێوە لە کوردستان شاربەدەر کرام!

10 نیاز لە ئێلخانی زادەکان دوو بەرەبابی ناسراو بە 'ئێلخانی زادە' و 'موهتەدی'ن کە خاوەنی هەموو ماڵ و دووکان و باغ و مەزرا و زەویوزاری بۆکان بوون. لە سەردەمی جێگەی باسی ئەم نامەیەدا موهتەدییەکانیش هێشتا هەر بە ئێلخانی زادە دەناسران و ناسناوی خۆیان نەگۆڕیبوو

11 حوسێن ئاغای محەمەدی، خاوەن مڵکی گوندی قاجر لە نێوان بۆکان و مەهاباد و یەک لە ئاغاواتی تایفەی دێبوکری.

و جنێویان پێدەدان. ئەو تاقمە خەڵکە خۆپیشاندانێکی زۆریان کرد، کە سەعات ١٢ ی نیوەڕۆ[12] دەستی پێکرد و دوای کۆتایی هاتن بە خۆپیشاندان، بڵاوەیان کرد ئینجا بردیاننە ناو ماڵ [ی ئاغاکان؟]. بەرپرسان و سەرۆکانی پیلانەکەش، لە ماڵی حەمەدەمینی ئێلخانی زادە و قاسم ئێلخانی زادە [دواتر موهتەدی]دا لەگەڵ [محەمەد] عەبباسی کۆبوونەوە و نانی نیوەڕۆیان لەوێ خوارد.

ئینجا سەعات پێنجی دوای نیوەڕۆ دەستیان کرد بە ڕیزکردنی هێزەکانیان و بۆ تاڵان کردن و هێرش بردنە سەر خەڵکی بۆکان دەست نیشانیان دەکردن بۆ ئەوەی بە ناوی شۆڕش و داواکاریی عەشایەرەوە، لایەنگرانی ڕاپەڕینی نەتەوایەتی لە بۆکان بکووژن. خەڵکی بۆکان لە ترسانە دووکان و بازاریان داخست.

لە لایەن ئاغای عەبدوڵڵا ئێرانی- یەک لە ڕێبەرانی لایەنگری دەوڵەت [ی موسەددیق] و ڕاپەڕینی نەتەوایەتییەوە، نامەیەک دەنووسرێت بۆ شەهرەبانی [پۆلیس] و تێیدا پێیان ڕادەگەیەنێت کە هۆکار چییە سەعات ١٢ خۆپیشاندانیان کردووە بەڵام هێشتا بڵاوەیان نەکردووە و ناگەڕێنەوە گوندەکانیان و شار چۆڵ ناکەن؟ شەهرەبانی کەسێکی ناردۆتە لای حەمەدەمین ئێلخانیزادە و پێی ڕاگەیاندووە کە خەڵکی شار لەو کۆبوونەوەیەی ئێوە دەترسن، بۆچی شار چۆڵ ناکەن؟ حەمەدەمین لە وەڵامدا گوتوویەتی هەتاکوو فیداکاریی خۆیان بۆ شا ڕانەگەیەنن و لایەنگرانی موسەددیق نەکووژن و [ماڵ و مڵکیان] تاڵان نەکەن، ناگەڕێنەوە.

هەر لەوکاتەدا (سەعات ٥ ی دوای نیوەڕۆ)، هەندێک لە خەڵکی بۆکان لە دەوروبەری حەوز[ە گەورە]، کە ناوەند و گۆڕەپانی شارەکەیە، وەستابوون و قسەیان دەکرد کە دەوروبەری سەد کەس لەو دار و گۆپاڵ بەدەستانە هێرش دەکەنە سەر [عەبدوڵڵا] ئێرانی و خەڵکەکە و دەست دەکەن بە دارکاری کردنیان. [عەبدوڵڵا] ئێرانی دەست بەجێ خۆی دەخاتە شەهرەبانییەوە و لەوێدا پەنا دەگرێت. لە هەمان سەعاتدا لە سەرجەم شوێن و کۆڵان و شەقامەکان و تەنانەت لە ناو ماڵەکاندا دەستەکەن بە دارکاری و ئازاردانی خەڵک، گەلێک بە توندوتیژی لایەنگرانی ڕاپەڕینی نەتەوایەتی دارکاری دەکەن و بە ئامانجی کوشتن لێیاندەدەن. لە ئەنجامدا چوار کەس کە مێشکیان تووشی زیانی زۆر هاتووە و لە سەرەمەرگ و حاڵی مردندان و دەوروبەری پەنجا کەسی برینداریشیان هەیە.

خەڵکەکە هەرچەندە داوای یارمەتی لە لە سەربازخانەی شار و شەهرەبانی دەکەن، بەڵام لەبەر ئەوەی پێشتر و بە پێی پیلانی فەرماندەی تیپ [ی مەهاباد]، بڕیاردراوە کارەکە بکرێت، هیچ یارمەتییەکی خەڵک نادرێت و ئەگەر یارمەتی و دەوست تێوەردانی ژاندارمەری نەبوایە، هەموو کەسەکان [ی لایەنگری ڕاپەڕین] دەکووژران و شار تاڵان دەکرا و ناموسی ژمارێک خەڵکیان بە بادا دەدا. لەو کاتەدا ژاندارمەری دەست دەخاتە کارەکەوە و بەرگر دەبێت لەبەرانبەر دەستدرێژیی ئەوان بۆ سەر ناموسی خەڵکی بۆکان. نزیکەی دووسەد کەس هێرش دەبەنە سەر ماڵی حاجی قاسم و نەتەوەییەکانیتر و ویستوویانە بچنە ژوورەوە، کە ژاندارمەری دەریان کردوونە دەرەوە.

سەعات هەشتی ئێوارە دوو لۆری سەربازی چەکدار لە سەقزەوە و فەرماندەی تیپیش لە مەهابادەوە بە دوو زرێپۆش دێن و لە بۆکاندا حکوومەت نیزامی [منع تجول] ڕادەگەیەنن کە تا ئێستاش هەر درێژەی هەیە. [عەبدوڵڵا] ئێرانی و سێ کەسی دیکە لە نەتەوەییەکان کە لە ترسی گیانی خۆیان پەنایان بردبووە بەر شەهرەبانی، بە دەستبەسەری بردوویاننە مەهاباد و لەوێ زیندانییان کردوون [بەڵام] هیچ کردەوە و سزادانێکیان دەرحەق بە پیلانگێڕان و مرۆڤکوژەکان نەگرتۆتە بەرچاو.

دوای هێوربوونەوەی [دۆخی] بۆکان، ئەم خەڵکانەی خوارەوەیان ترساندووە و شاربەدەریان کردوون ئەوانیش لە ترسی گیانیان هەرکام بەرەولایەک هەڵاتوون و ژن و منداڵیان ئاوارە کردوون، ناوەکانیشیان بریتین لە:

حاجی سەعید ئیسماعیل پوور[بازرگان] (بە ژن و منداڵەوە)
حوسەین فاتحی [دووکاندار]
ڕەحمەتوڵڵا خضری [دووکاندار]
حوسەین ڕەوشەن فیکر [قاوەچی]
عەبدوڵڵا ئیسماعیلی [کووتاڵ فرۆش] (بەژن و منداڵەوە)

12 لە بەڵگەنامەکەدا ١٢ ی بەیانی نووسراوە کە ڕاستە بەلام لە نێو کورددا باو نییە و زیاتر بە ناوی نیوەڕۆوە دەناسرێت.

کەریم سیدقی [خاوەن موسافیرخانە]
عەبدوڵڵا ڕەشیدی [کە جل و بەرگی کۆنی دەفرۆشت][13]
فەتاح حەسەن خاڵی[14]
ئەحمەد ڕۆستەمی [کووتاڵ فرۆش]
و خەڵکێکی زیاتر، کە هێشتا ناویان نەهاتووە و هەموویان لە 'نەتەوەییەکانی ڕاپەڕینی نەتەوایەتی' بوون.

ژمارەیەکی زیاتری خەڵکیشیان لە دووکانەکانیان دەرکردوون و بەرگر بوون لە کاسبی کردنیان، شتوومەک و کەرەسەشیان فڕێداونەتە دەرەوە و پێیان ڕاگەیاندوون کە دەبێ هەرچەندە زووتر لە بۆکان وەدەرکەون.
(ڕوونکردنەوە: زوربەی فرۆشگا و دووکانەکان هی ئێلخانی زادەکانە کە خۆیان بە خاوەنی گیان و ماڵ و ناموسی خەڵک دەزانن و هەر دەستدرێژییەک بکەن لە پەنای فەرماندەی تیپ و سوپادا زیانیان وێ ناکەوێت) و تەنانەت فەرمانیان بە تێلگەرافخانەکانی بۆکان و مەهاباد داوە کە ئەو تێلگەرافانەی وا لە تارانەوە بۆ بۆکان دەنێردرێن نەدەنە دەست خەڵک و ئەگەر لە لایەن خەڵکیشەوە تێلگەرافێک بکرێت، بەرێی نەکەن.

<u>چۆنیەتی [دۆخی] بۆکان و مەهاباد:</u>

دوای کۆتایی هاتن بە ڕووداوەکانی بۆکان، کە ئێستا [ئاغاکان] بەوپەڕی گوشارەوە و بەپێی بەرژەوەندیی خۆیان دەجووڵێنەوە و خەڵکەکەیان ترساندووە، هەموو ڕۆژێک چەند کەس دەبەنە ماڵی قاسم ئاغا و بەناوی لایەنگریکردنی 'نەتەوەییەکان'، بە قامچی لێیاندەدەن.

لە گوندەکانیش دەستیان کردووە بە کار و کردەوەی کارەساتبار و جێگەی شەرم و لە هەموو گوندێکدا (کە واهەیە دەوروبەری ٥٠٠ گوندێک بێن)، ئەو سەرۆکانەی نەتەوەییەکان کە بوونەتە هاوکاری نەتەوەییەکان، هەموویان لە گوندەکان دەرکردوون و بە ژن و منداڵەوە لە سەر ڕێگا و ناو چیاکان دەربەدەریان کردوون، دارایی و شتومەک و مەڕو ماڵاتیان لێ داگیر کردوون [15] و هەر بەو شێوەیەش بووە کە سەد وحەفتا هەزار تمەنەکەیان کۆکردۆتەوە؛ بەردیان لە پشتی ژمارەیەکی زۆری خەڵک، لە دەوروبەری سەد کەس بەستووە (کە ئەگەر لە گوندەکاندا ژمارە بکرێن، روون دەبێتەوە چەندکەسن)، دەستیشیان لە پشتەوە بەستوون و خستوویاننەتە ناو چۆمەوە.[16] هەموو ئەو کارانەش بە یارمەتی و هاوڕێیەتی سەرباز [ی ئەرتەش] و بە فەرمانی فەرماندەی تیپ بەڕێوە دەچن و هەموو ڕۆژێک زرێپۆش دەبەنە یەک لە گوندەکان و خەڵکی پێ دەترسێنن.

ئێستاش خەریکی پەروەندە دروستکردنن بۆیان و ئەو بریندارانەش کە هەموویان بە گوللەی برنەو بریندار کراون، لە لایەن [سەرەک] عەشایر بە تایبەت [حەمەد]ئەمین ئاغا و قاسم ئاغای ئێلخانی زادەوە هاندەدرێن کە بڵێن بە گوللە بریندار نەکراوین و ئەوە لایەنگرانی ڕاپەڕینی نەتەوایەتی بوون کە لێیانداوین. سوێندیشیان خواردووە یا خۆیان لەناو بچن یان ڕاپەڕینە نەتەوایەتییەکە بخنکێنن و لەناوی ببەن.

لەم کاتەدا، عەشایەری پیلانگێڕ بە شەش ئوتومبیلی جیپ و بارهەڵگر چوونەتە شامات، کە ناوچەیەکی دێبوکرییە و بە وتەی خۆیان خەریکی پاککردنەوەی گوندەکانن لە لایەنگرانی ڕاپەڕینی نەتەوایەتی.

---

[13] نەمرعەبدوڵڵا ڕەشیدی یەک لە خەباتکارە ڕاپەڕیوەکانی ناوشاری بۆکان بوو کە دوابەدوای کۆدیتای ٢٨ ی گەلاوێژ گیرا و لە ماڵی ئاغاکانی بۆکاندا زیندانی و دارکاریی زۆر کرا. کاک عەبدوڵڵا تا کۆتایی تەمەن هەر سکاڵای لە دەست ئەو ئەشکەنجە و لێدانە دەکرد کە لە لایەن باب نۆکەرانی ئاغاواتەوە تووشی هاتبوو. یادی بەخێر بێت!
[14] بنەماڵەی حەسەنخاڵی لە بۆکان و مەهاباد و گوندەکانی دەوروبەردا گەلێک ناسراون و خزمایەتی نزیکیان لەگەڵ بنەماڵەی شەرەفکەندی هەیە. نەمر کاک فەتاحی حەسەنخاڵی (١٣٠١ - ١٣٤٠) کوڕی حەمەدەمین ئاغا (کاک ئاغا)، مرۆڤێکی خوێندەواری خەت خۆش، سوارکار، جوان چاک و دەنگ خۆش بووە و لەو ساڵانەدا لە بۆکان ژیاوە، ئینجا بە چەند ساڵێک دوای ئەو ڕووداوانەی بۆکان، ماڵی بردۆتە گوندی 'تاڵاو'ی نێوان میاندواو و مەهاباد و لەوێ کوێخا سجیل (موختار)ی گوند بووە. پاشان ماڵی چۆتە مەهاباد و لە ساڵی ١٣٤٠ [١٩٦١] دا بە نەخۆشی، کۆچی دوایی کردووە. سپاسی زۆری جەمیلە خانمی شەرەفکەندی و کاک بەهمەنی حەسەنخاڵی (کوڕی کاک فەتاح) دەکەم بۆ ئەو زانیارییانەی سەرەوە. باوەکوو کاک بەهمەن، کە خۆی ساڵێک دوای ئەو ڕووداوانە لە بۆکان لەدایک بووە، هەواڵی هەڵسووڕاویی سیاسیی ئەو ساڵانەی باوکی خۆی نەبوو. یادی کاک فەتاح بەخێر بێت!
[15] بۆ نموونە، دەبێ نیازی نووسەر نەمر عومەرخانی بابامیری (ئاغای گوندی تیکانتەپە لە ڕۆژهەڵاتی بۆکان) بێت کە بۆ ئەو لایەنگریکردنە دوابەدوای کۆدیتای ٢٨ ی گەلاوێژ تووشی لێدان و ئازاری زۆری ئاغاکانی خزمی خۆی هات!
[16] . وەرگێڕ ناتوانێ ئەم هەواڵە تایبەتە پشتڕاست بکاتەوە.

نیشانەیەکی پیلان ئەوەیە کە فەرماندەی تیپ گوند بەگوند سەربازیان لەگەڵ دەنێرێت و عەشایەر بەردەداتە گیانی خەڵک و لێکیان هەڵدەبڕێت. هەرئێستاش بە بۆنەی جیاوازەوە خەریکی پیلانگێڕی و پەروەندە دروستکردن بۆ لایەنگرانی ڕاپەڕینی نەتەوەییە."

[کۆتایی بەڵگەنامە]

بۆ نووسینی ئەم سەرەتایە کەڵکم لەم سەرچاوانە وەرگرتووە:
١. وتارێکی دوکتۆر عەبدولڕەمان قاسملوو کە بۆ کتێبی ژێرارد شالیانی نووسیوە و خۆم وەرمگێڕاوەتە سەر کوردی؛
٢. سەرەتای "تاریک و ڕوون"ی مامۆستا هێمن؛
٣. چەند نووسراوە و نامەی شەخسیی مامۆستای نەمر ئەمیری حەسەنپوور؛
٤. چەند ئیمەیلی مامۆستای بەڕێز حەسەنی قازی؛
٥. بیرەوەرییەکانی مامۆستا کەریمی حیسامی بەرگی یەکەم؛
٦. دوو کتێبی "سەدەی کارەسات" و "ئاڵەکۆک" (هەردوکیان وتووێژ لەگەڵ مامەغەنی بلووریان)؛
٧. وتارێکی مەلا عومەری عەسری لە گۆڤاری گزینگدا؛
٨. بیرەوەرییەکانی مەلا محەمەدی خزری؛
٩. "تاریخ فرهنگ و ادب مکریان-بۆکان" نووسینی ئیبرایم ئەفخەمی؛
١٠. "بۆکان لە سەدەی بیستەمدا-بەرگی یەکەم" نووسینی ڕەحمان محەمەدیان؛
١١. "نگاهی بە تاریخ مەهاباد" نووسینی سەید محەمەد سەمەدی؛
١٢. "تاریخ مشاهیر کرد- بەرگی دووهەم" نووسینی بابا مردوخ ڕۆحانی؛
١٣. "از سید ضیاء تا بختیار-دولتهای ایران از اسفند ١٢٩٩ تا بهمن ١٣٥٧" نووسینیی مسعود بهنود؛
١٤. "روزشمار تاریخ ایران- بەرگی یەکەم" نوسینی باقر عاملی؛
١٥. هەندێک سایتی ئینتەرنێتی؛ و
١٦. وتووێژی ڕاستەوخۆ لەگەڵ چەند کەسایەتی بەڕێز بۆ ئامادە کردنی پەراوێزەکان.

ئەوەش کۆپیی هەرچوار لاپەڕەی بەڵگەنامەکە هاوڕێ لەگەڵ لاپەڕەیەکی بچووکتر کە وێدەچێت نووسەر وەک ڕووبەرگ یان زەرف ئەو لاپەڕە ناسکانەی یادداشتەکانی خۆی کەڵکی لێ وەرگرتبێت. لاپەڕەکە لە ڕاستیدا وەرەقەیەکی فەرمیی پۆستەخانەی فەرانسەیە، بەڵام نووسەر- کە بە ئەگەری زۆر دوکتۆر موکری خۆیەتی، بە فارسی عینوانی ڕاپۆرتەکەی خۆی بەم شێوەیە لەسەر نووسیوە:

"ڕووداوەکانی دوای هەڵبژاردنی مەهاباد و کارتێکەرییەکانی ٩ی ئیسفەند"

بطوریکه اطلاع رسیده در قریهٔ جندق از بخشهای قراء سمنان که ... گزارش شده است در روزهای اخیر [illegible] پیش [illegible]

و بعضی از مقامات چندماه [illegible] محمد عباسی نماینده سابق مجلس [illegible] دربار با [illegible] بستر [illegible]

ابتدا در [illegible] با دو [illegible] سرهنگ [illegible] را ملاقات کرده دیگر هم [illegible] هم نقشه‌ای می‌کشند عباسی با [illegible] زاده

و حسین محمدی و بعضی از عشایر و همکاری [illegible] در حدود یک هفته ده هزار تومان جمع‌آوری

نموده [illegible] فرماندار و بخشدار و [illegible] دادگاه و [illegible] لشکر [illegible] در [illegible]

[illegible] تقسیم می‌کنند در تاریخ پنجشنبه ۲۱ اسفندماه عده‌ای را از [illegible] عباسی و [illegible] زاده

و بعضی از همکیش‌ها در بیابان آورده با داشتن سه پرچم بزرگ و شعارهای متعدد بعنوان زنده باد

شاه و مرده باد مخالفین و [illegible] با [illegible] و [illegible] با چوب کلفت و [illegible] و عده‌ای

[illegible] با اسلحه‌های نو [illegible] بدون [illegible] تیراندازی (فشنگ) [illegible] کلمات [illegible] دولت [illegible]

مصدق و [illegible] آن [illegible] تظاهرات زیادی کرده‌اند

پس از ختم میتینگ که در ساعت ۱۲ [illegible] گرفته متفرق شده بمنزل رفتند رؤسا در [illegible]

در منزل [illegible] زاده و قاسم [illegible] زاده بهمراه عباسی جمع شده [illegible]

صرف می‌کنند در ساعت ۵ بعد از ظهر [illegible] و [illegible] خود را [illegible]

و جمعی مردم [illegible] که [illegible] طرفداران نهضت ملی را در [illegible] بعنوان انقلاب [illegible]

[illegible] مردم [illegible] از ترس [illegible] بازار را تعطیل کرده و [illegible] عبدالله [illegible]

یکی از سران طرفدار [illegible] و نهضت ملی [illegible] گوشزد می‌کنند

که ملت چیست [illegible] که در ساعت ۱۲ [illegible] وارد و دیگر متفرق نشده و به جهت صفوف روند

و شهر را تخلیه می‌کنند شهربانی نیز تلگرافی نزد [illegible] زاده. فرستاده [illegible] رسیده که مردم شهر از این

اجتماع [illegible] وحشت دارند [illegible] شهر را تخلیه می‌کنند [illegible] در [illegible] رسیده تا فداکاری خود را

نسبت به [illegible] اظهار داشته و طرفداران مصدق را تعقیب [illegible] و غارت [illegible] خواهند گشت

در همین وقت (یعنی ۹ بعدازظهر) عده‌ای از اهالی [illegible] در اطراف حوض (که مرکز شهر [illegible] است)

ایستاده و صحبت می‌کرده‌اند در حدود یکصد نفر از کنگ و چوب به دست‌ها با ایرانی و به مردم حمله کرده

و شروع کتک‌کاری می‌کنند ایرانی فوراً [illegible] شهربانی [illegible] افراخته و در [illegible] شهید [illegible]

ساعت در تمام [illegible] و [illegible] شروع کتک‌کاری در [illegible] مردم [illegible] طرفداران

نهضت ملی را [illegible] کتک می‌زنند و همه را تعقیب کرده کتک می‌زنند در نتیجه چهار نفر از آنها

که یکی از آنها ضربت شدید دارد [illegible] در حال [illegible] و در حدود پنجاه نفر زخمی [illegible] دارد.

هر چه مردم از پادگان و شهربانی تقاضای کمک می‌کنند چون قبلاً بر حسب [illegible] نشده

بنا بوده که [illegible] مردم کمک نشده و اگر [illegible] و در [illegible]

ژاندارمری نبوده تمام افراد [illegible] کشته شده و شهر را غارت [illegible] عده‌ای را ببرند

[illegible] ولی [illegible] ژاندارمری دخالت کرده و از [illegible] مردم [illegible] آنها را باز [illegible]

[illegible] نفر [illegible] ساعت [illegible] ایرانی [illegible] حمله کرده قصد [illegible] داشته‌اند

که ژاندارمری آنها را بیرون کرده‌اند - در ساعت هشت بعدازظهر هم [illegible] از [illegible]

[illegible] همراه [illegible] حکومت [illegible] اعلام

سیاوش که هنوز هم ادامه دارد . و ایرانی و چند نفر دیگر از ملیون را که از ترس جان شهرشان را پناه برده

بودند بود تا گاه . تحت الحفظ گرفته و مهاباد برده و زندانی می کنند و چگونه اقدام و مجازاتی نسبت

به آنها [illegible] دادگاه [illegible] [illegible] از [illegible] مهاباد [illegible] زیرا [illegible] و [illegible] بیرون کرده اند

آقایان هم از ترس جان هر یک به طرفی گریخته و زن و بچه را آواره کرده اند و نام آنها [illegible] !

عبدالله رشیدی

حاجی سعید اسماعیلی پور (با زن و بچه)

فتاح حسن خالی

حسین فاتحی

احمد رستمی

رحمت الله غفوری

حسین روشنفکر

عبدالله اسماعیلی (با زن و بچه)

کریم صدیقی

و عده زیاد دیگری که هنوز نام آنها نرسیده

و همه از ملیون و طرفداران نهضت ملی بوده اند

عده دیگری را از [illegible] بیرون رانده و آنها را از کار بی نصیب کرده و [illegible]

آنها را بیرون ریخته و [illegible] [illegible] [illegible] که [illegible] هر چه زودتر از [illegible] خارج شوند

(شرح اینکه [illegible] [illegible] و [illegible] [illegible] [illegible] که [illegible] [illegible] [illegible]

و [illegible] مردم [illegible] و [illegible] [illegible] کشته [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] و [illegible] [illegible] تلگراف [illegible]

مهاباد و [illegible] [illegible] [illegible] که تلگرافاتی که از مرکز [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible]

و از طرف مردم نیز دیگر تلگراف [illegible] [illegible]

شرح الحوادث مهاباد : پس از ختم غائله در مهاباد که اکنون در [illegible] [illegible] مردم

مهاباد [illegible] [illegible] [illegible] و مردم را [illegible] کرده اند و هر روز چند نفر را برده و در [illegible]

[illegible] [illegible] طرفدار ملیون [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]

و شکنجه نموده و در [illegible] (که شاید در حدود پانصد نفر باشند) [illegible] ملیون را که با [illegible] همکار [illegible]

از وحشت رانده و در [illegible] برف و باران با زن و بچه [illegible] راهها و [illegible] کوهها سرگردان کرده

در اول دوشنبه دو گروه از آنها را ضبط و به این طریق یکصد و هشتاد و هزار تومان را جمع‌آوری می‌کنند

و بعد هر یک را در حدود یکصد و نود و شش به پیشنهاد (اگر درست حسابرسی شود و تحقیق شود مسلم می‌شود)

سنگ پشت بسته و دست آنها را از عقب بسته و بر روی خانه انداخته‌اند و تمام این عملیات

سنگ و همراهی سربازان و به دستور ... انجام گرفته و در دست ... در پیشانی ... هم ...

را ... و مردم را ترسانده

اکنون مستقل پرونده‌سازی شده و زخمی‌ها را که هم با تفنگ و گلوله زده‌اند مجروح شده‌اند

از طرف ... این ... که ... با گلوله مجروح شده‌ام

و طرفداران ... زده‌اند و ... خورده‌اند ... نابود شده و یا

... را خفه و نابود کنند و در حال حاضر ... با تشکیل ...

جیب ... انجام تبلیغات ... از ... و همکاری ... رفته و در ... تعطیل

... از طرفداران ... می‌باشند

... مستقل تصفیه ...

... که دو ... سرباز فرستاده و ... را

... هم

مردم ... و ... را ... کنند و اکنون هم ... طرفداران ...

... مستقل ... پرونده‌سازی است.

CH. 20

CHÈQUES POSTAUX

موارد مبادله [illegible]

موارد ۹ دفعه

Centre de chèques postaux

PARIS